

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN 1303-5746

JOURNAL OF
FACULTY OF THEOLOGY
ISTANBUL UNIVERSITY

Sayı/Number: 33

Yıl/Year: 2015

Basım Yılı: 2016

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (İÜİFD)
JOURNAL OF FACULTY OF THEOLOGY ISTANBUL UNIVERSITY (JFTIU)

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Adına Sahibi / Owner on Behalf of Faculty
of Theology of Istanbul University
Murteza Bedir (Dekan/Dean)

Editör / Editor
Hüseyin Hansu

Yardımcı Editör / Co-Editor
Mustafa İsmail Bağdatlı

Yayın Sekreteri / Editorial Secretary
Ahmet Aydın

Bölüm Editörleri / Section Editors

Şükrü Özen
Abdullah Tırabzon
Abdülhameed Majeed
Ayşe Zişan Furat
Veysel Kaya
Ali Öztürk

Son Okuma / Redaction

Bünyamin Ayçiçeği
Reyhan Çorak
Mustafa Özağaç

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdurrahman ACAR (Prof.Dr.), Rahim ACAR (Prof.Dr.), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof.Dr.), Muhsin AKBAŞ (Prof.Dr.), Yasin AKTAY (Prof.Dr.), Mehmet AKKUŞ (Prof.Dr.), Halis ALBAYRAK (Prof.Dr.), Recep ALPYAĞIL (Doç.Dr.), Ramazan ALTINTAŞ (Prof.Dr.), Abdüsselam ARI (Doç.Dr.), Ali ARSLAN (Prof.Dr.), Zeki ARSLANTÜRK (Prof.Dr.), Nevzat AŞIK (Prof.Dr.), Muhammed ABAY (Yrd. Doç.Dr.), Mahmut AY (Yrd.Doç.Dr.), İrfan AYCAN (Prof.Dr.), Hidayet AYDAR (Prof.Dr.), İbrahim Hakkı AYDIN (Prof.Dr.), Ömer AYDIN (Prof.Dr.), Yaşar AYDINLI (Prof.Dr.), Osman AYDINLI (Prof.Dr.), Fahmettin BAŞAR (Prof.Dr.), Vahdettin BAŞÇI (Prof.Dr.), İrfan BAŞKURT (Doç.Dr.), Kemal BATAK (Doç.Dr.), Abdülaziz BAYINDIR (Prof.Dr.), Mehmet BAYRAKDAR (Prof.Dr.), Bayraktar BAYRAKLI (Prof.Dr.), M.Faruk BAYRAKTAR (Prof.Dr.), Mürteza BEDİR (Prof.Dr.), Ramazan BİÇER (Prof.Dr.), Nahide BOZKURT (Prof.Dr.), Ömer BOZKURT (Yrd.Doç.Dr.), H.İbrahim BULUT (Doç.Dr.), Kerim BULADI (Doç. Dr.), Mehmet BÜYÜKDERE (Prof. Dr.), Yılmaz CAN (Prof.Dr.), Hasan CİRİT (Doç.Dr.), İsmail ÇALIŞKAN (Prof.Dr.), İlyas ÇELEBİ (Prof.Dr.), Mehmet ÇELİK (Prof. Dr.), Yakup ÇİÇEK (Prof.Dr.), Mehmet DALKILIÇ (Prof.Dr.), Muhsin DEMİRCİ (Prof.Dr.), Kürşat DEMİRCİ (Doç.Dr.), İsmail DEMİREZEN (Doç.Dr.), Abdülkadir DONUK (Prof.Dr.), Recai DOĞAN (Prof.Dr.), İbrahim Kafi DÖNMEZ (Prof.Dr.), Ali DURUSOY (Prof.Dr.), Yaşar DÜZENLİ (Prof.Dr.), Feridun M.EMECEN (Prof.Dr.), İzzet ER (Prof.Dr.), Ali ERBAŞ (Prof.Dr.), Hüsamettin ERDEM (Prof.Dr.), Mustafa ERDEM (Prof.Dr.), Ayşe Zişan FURAT (Doç.Dr.), Necmettin GÖKKIR (Doç.Dr.), Bilal GÖKKIR (Doç.Dr.), Musa Kazım GÜLÇÜR (Yrd.Doç.Dr.), Zekeriya GÜLER (Prof.Dr.), Sıtkı GÜLLE (Prof.Dr.), Hacı Mehmet GÜNAY (Prof.Dr.), Osman GÜNER (Prof.Dr.), Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Prof.Dr.), Abdurrahman HAÇKALI (Prof.Dr.), Ömer Faruk HARMAN (Prof. Dr.), Hüseyin HANSU (Doç.Dr.), Dursun HAZER (Prof.Dr.), Hayati HÖKELEKLİ (Prof.Dr.), Davut HUT (Dr.), M.Zeki İŞCAN (Doç. Dr.), Abdullah KAHRAMAN (Prof.Dr.), İsmail KARA (Prof.Dr.), Mustafa KARA (Prof.Dr.), N.Ünal KARASLAN (Prof.Dr.), Faruk KARACA (Prof.Dr.), Ahmet KAVAS (Prof.Dr.), Mahmut KAYA (Prof.Dr.), Fahri KAYADİBİ (Prof.Dr.), Ziya KAZICI (Prof.Dr.), Bilal KEMİKLİ (Prof.Dr.), İmaduddin Khalil (Prof.Dr.), A.Saim KILAVUZ (Prof.Dr.), Recep KILIÇ (Prof.Dr.), Sadık KILIÇ (Prof.Dr.), Celal KIRCA (Prof.Dr.), Abdullah KIZILCIK (Doç.Dr.), Ferhat KOCA (Prof.Dr.), Hasan KURT (Prof.Dr.), Saffet KÖSE (Prof.Dr.), Yaşar Abit KOÇAK (Prof.Dr.), Mustafa KÖYLÜ (Prof.Dr.), Zekeriya KURSUN (Prof.Dr.), İlhan KUTLUER (Prof.Dr.), Bekir KUZUDİŞLİ (Doç. Dr.), Talip KÜÇÜKCAN (Prof.Dr.), Muhtinin MACİT (Doç.Dr.), Yurdağül MEHMETOĞLU (Prof.Dr.), Ahmet Yaşar OCAK (Prof. Dr.), Hakan OLGUN (Doç.Dr.), Mesut OKUMUŞ (Prof.Dr.), Reşat ÖNGÖREN (Prof.Dr.), Hakkı ÖNKAL (Prof.Dr.), Abdülkerim ÖZAYDIN (Prof.Dr.), Tahsin ÖZCAN (Prof.Dr.), Abdurrahman ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Metin ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZKARCI (Prof.Dr.), Mevlüt ÖZLER (Prof.Dr.), Hanefi PALABYIK (Prof.Dr.), Hüseyin PEKER (Prof. Dr.), Selahattin POLAT (Prof.Dr.), Mehmet Saffet SARIKAYA (Prof.Dr.), Hüseyin SARIOĞLU (Prof.Dr.), A.Nedim SERİNSU (Prof. Dr.), Burhanettin TATAR (Prof.Dr.), Mustafa TAHRALI (Prof.Dr.), Mustafa TEKİN (Doç.Dr.), Nihat TEMEL (Prof.Dr.), Mustafa Zeki TERZİ (Prof.Dr.), Nuri TINAZ (Doç.Dr.), Kasım TURHAN (Prof.Dr.), Süleyman TULÜCÜ (Prof.Dr.), Talip TÜRCAN (Prof.Dr.), Osman TÜREK (Prof.Dr.), Mustafa USTA (Prof.Dr.), Mazlum UYAR (Prof.Dr.), Yavuz ÜNAL (Prof.Dr.), İsmail Safa ÜSTÜN (Prof. Dr.), İsmail YAKIT (Prof.Dr.), Ahmet YAMAN (Prof.Dr.), Cafer Sadık YARAN (Prof.Dr.), Metin YASA (Doç.Dr.), Davut YAYLALI (Prof.Dr.), Nesimi YAZICI (Prof.Dr.), Hüseyin YAZICI (Prof.Dr.), Adem YERİNDE (Doç.Dr.), Yavuz YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Ali YILMAZ (Prof.Dr.), İsmail YİĞİT (Prof.Dr.), A.İhsan YİTİK (Prof.Dr.), Metin YURDAGÜR (Prof.Dr.), Ahmet YÜCEL (Prof.Dr.),

Yönetim Yeri / Administration Place

İskenderpaşa Mahallesi, Horhor Caddesi, Kavalalı Sokak, No:1 A-Blok 34080 Fatih/İstanbul.
Tel: (212) 532 60 20, Faks: (212) 532 62 07, e-posta: ilhdergi@istanbul.edu.tr

İÜİFD yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
İÜİFD'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları İÜİFD'ye ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

JFTIU is a biannual peer reviewed international journal.

Legal and scientific responsibility of the published articles belong to the author.

All rights of the published materials belong to JFTIU. These materials cannot be republished, duplicated or moved to an electronic environment partially or completely without permission.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuilah>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

OSMANLI DÖNEMİ FENER RUM PATRİKLERİNİN SEÇİMİ /
THE ELECTIONS OF THE PHANAR PATRIACHS IN THE OTTOMAN PERIOD

Salih İnci
9-58

ADLİ PSİKİYATRİNİN VERİLERİ İŞİĞİNDA DİNİ SORUMLULUKLARA PSİKOLOJİK
BAKIŞ / PSYCHOLOGICAL VIEW TO RELIGIOUS RESPONSIBILITIES, IN THE LIGHT OF
THE FORENSIC PSYCHIATRIC DATAS

Ümit Horozcu
59-96

TEK PARTİ DÖNEMİNDEKİ BAZI DİNÎ YAYINLARIN YASAKLANMA SEBEPLERİ /
THE REASONS OF PROHIBITION OF SOME RELIGIOUS PUBLICATIONS IN THE
SINGLE PARTY ERA

Kamil Coştu
97-122

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN "KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM" İSİMLİ ESERİNDE
TASAVVUFÎ YORUMLAR / SUFI INTERPRETATIONS IN HASAN BASRI ÇANTAY'S
"KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-I KERİM"

Mahmud Ay
123-146

İMAM HATİP ORTAOKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖÇRETMENLERİN DİSİPLİN
PROBLEMLERİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ / THE OPINIONS OF TEACHERS
WORKING IN IMAM HATIP SECONDARY SCHOOLS ABOUT DISCIPLINE PROBLEMS

Mustafa İsmail Bağdatlı
147-166

ISAAC MAYER WISE: AMERİKAN REFORM YAHUDİLİĞİNİN KURUCUSU /
ISAAC MAYER WISE: THE FOUNDER OF AMERICAN REFORM JUDAISM

Mahmut Salihoglu
167-178

KADINLARIN CEMAATLE KILINAN NAMAZLARA İŞTİRAKİ VE NAMAZLARININ
EDASI / WOMEN'S ATTENDANCE TO THE CONGREGATIONAL PRAYERS AND THEIR
PERFORMANCE OF PRAYERS

Abdullah Tırabzon
179-204

DOĞRUDAN SATIŞ YÖNTEMLERİNDEN ÇOK KATLI PAZARLAMA (NETWORK MARKETING) VE FİKHÎ DEĞERLENDİRMESİ / MULTI-LEVEL MARKETING AS A METHOD OF DIRECT SELLING FROM THE POINT OF ISLAMIC JURISPRUDENCE

Abdullah Durmuş
205-228

الاتجاه السياسي في تفسير المنار (عرض وتحليل لمجموعة من القضايا السياسية)

POLITICAL DIRECTION IN AL-MANAR INTERPRETATION (DISCUSSION AND ANALYSIS FOR A GROUP OF POLITICAL ISSUES)

Odeh Abdullah / Mahmoud Sallom
229-258

**TOPLANTI, SEMPOZYUM, ÇALIŞTAY /
MEETING, SYMPOSIUM, WORKSHOP**

“Şîa ve Hadis” Paneli,
(Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, 18 Nisan 2015)

Seyit Ali Güşen
259-266

Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Sempozyumu
(İlmi Etüdler Derneği, 15 Şubat 2015)

Rumeysa Nurdan Akyüz
267-271

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Ahmet Selahaddin Bey, Kabe Yollarında: Surre Alayı Hatıraları, haz. İsmail Kara, Yusuf Çağlar (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 206 s.

M. Talha Çiçek
272-276

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtmüstakîm Mecmuası

Reyhan Çorak
277-286

TOPLANTI, SEMPOZYUM, ÇALIŞTAY

“Şîa ve Hadis” Paneli, (Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, 18 Nisan 2015)

mezhebinin hadislere bakışı konusunda ülkemizde yeterince akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu açığı bir nebze olsun kapatmak üzere Şîi rivayetlerin kaynağı, Şîa'nın hadislere bakışı, rivayetleri değerlendirme esasları, sahabeye bakış açısı, hadis anlayışları hakkında ülkemizde yapılan çalışmalarını değerlendirme gibi konularda kaleme alınan yedi bilimsel makele *Şîa'nın Hadis Anlayışı* isimli edisyon eser bünyesinde yayınlandı. Bilim ve Sanat Vakfı, 18 Nisan 2015 tarihinde, Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara moderatörlüğünde, mezkur çalışmada makaleleri bulunan araştırmacıların da katıldığı bir panel düzenledi. Panelde Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Mehmet Ümit “Şîi Fırkalar: Ortak Kabuller ve Farklılıklar”; İstanbul Üniversitesi'nden Doç. Dr. Bekir Kuzudişli “Şîa'da Hadis Rivayeti: Temel Yaklaşımlar”; Marmara Üniversitesi'nden Arş. Gör. Muhammed Enes Topgöl ise “İlmin ‘Özel’ Taşıyıcıları: Şîa'da Rical ve Literatürü” başlıklı birer sunum gerçekleştirdiler.

Moderatör Büyükkara, konuşmacılara söz vermeden önce Şîa'nın hadislere yaklaşımına kısaca değinerek Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki en temel farkın sahâbîlere bakış noktası olduğunu belirtti. Zira Sünnî literatürdeki hadislerin büyük bölümünün kendilerinden nakledildiği sahâbîler Şîa'ya göre güvenilir kabul edilmemektedir. Bu sebeple Şîi ve Sünnî eserlerdeki hadislerin kaynakları farklılık arz etmiş, Şîa mezhebi, itikâdî bir konu olarak gördüğü imamet meselesini rivayetlerin ve sünnetin de kaynağı haline getirmek durumunda kalmıştır. Sünnî kaynaklardan farklılık arz eden rivayetlerin de

Şîî kaynaklarda mezkûr imamlara nispet edildiğini belirten Büyükkara, İmamların hadis rivayetine etkileri, Şîî fırkaların oluşumu, hadis anlayışına etkileri, Şîî hadis anlayışının temel meseleleri ve isnâdlarda yer alan râviler hakkında yazılan eserlerden Keşşî'nin ricale bakışının bu panelde ele alınacağını zikretti.

Şîa'nın, kendi içindeki fırkaların oluşumu dikkate alınmaksızın hakkıyla anlaşılamayacağını belirten Doç. Dr. Mehmet Ümit, mezhep içerisinde İmamiyye ve Zeydiyye fırkalarının ortak kabul ve farklılıklarını kaydedeceğini belirtti. Öncelikle "Hz. Peygamber'den sonra imâmetin/hilafetin Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu düşünenlere verilen isim" olarak mezhebin genel kabul edilen tarifini vererek, "gaybet", "rec'at" ve "mehdilik" gibi inanışların mezhebin ilk dönemlerinde genel itikât esaslarından sayılmadığını söyledi. Şîa'daki ilk siyasî ayrışmanın ise Zeyd b. Ali'ye nispet edilen ve -Hz. Ali'nin en faziletli olmaya birlikte- ilk üç halifenin de meşru olduğunu kabul eden ve bütün Müslümanları kucaklayan Zeydiyye mezhebi olduğunu zikretti. Bu konuda yer verilmesi gereken bir diğer fırka ise, Şîî müellif Nevbahtî'ye göre on birinci imamın vefatından sonra ortaya çıkan on dört görüşten biri olan İsnâşeriyye'dir. Bu mezhebin temeli, Şîa içerisinde altı ve yedinci imamlar olarak bilinen Ca'fer es-Sâdık ve Musa el-Kâzım döneminde "nas ve tayin" veya "vasilik" gibi görüşlerle atılmış ve "İmâmiyye" olarak tanınmış, ancak on ikinci İmam Muhammed el-Mehdî'nin gaybete girmesi ile diğer Şîî gruplarla birleşip İsnâşeriyye adıyla Şîa içerisinde hakim grup haline gelmiştir.

Ümit'e göre Şîa içerisinde tartışılan konulardan biri de imamların bilgi kaynakları meselesidir. Zira çocuk yaştaki dokuzuncu ve onuncu imamların, dinen kendileri hakkında karar verebilme yetkisine sahip olmamaları, onların bütün Müslümanların lideri olarak önemli kararlar alıp alamayacakları tartışmasını başlatmıştır. Mezhep içerisinde bu sorun, imamların bilgisinin diğer insanlarınki gibi kesbî değil, Allah tarafından lütfedilmiş vehbî bir ilim olduğu teziyle çözüme kavuşturulmuştur. Bu vesileyle çocuk da olsa imamların mezhep içerisinde otoriteleri sorgulanamaz kabul edilmiştir.

Şîa içinde sadece mezkur fırkaların bulunmadığını, bilakis her imamın vefatı ile birlikte bir sonraki imamın kim olacağını mezhep içinde yeni fırkaların oluşumuna ve kendi aralarında ihtilaflara sebebiyet verdiğini Nevbahî'den nakille belirten Ümit, İsnâaşeriyye'nin 4./11. asrın ikinci çeyreğinden itibaren Şîu dünyada hakimiyeti elde ettiğini söyledi. Mehmet Ümit, Şîa içinde ana akım kabul edilen İmâmiyye'nin İsnâaşeriyye'ye dönüşümünde en etkili dönemin Abbâsî devleti içinde Şîu-Mu'tezilî bir iktidara sahip olan Büveyhîler devri olduğuna dikkat çekti. İmâmiyye'den ayrılan bir grubun ise Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra onun oğlu İsmail'in imam olduğunu kabul eden İsmailîler olduğunu belirten Ümit, İsmailîlerin de kendi içinde Fâtîmî ve Karmatî şeklinde gruplara ayrıldığını ifade etti.

Zeydiyye ve İmâmiyye ortak kabuller açısından birbirine daha yakın görülmüştür. Zeydîler, ilk başta siyâsî bir akım olarak tarih sahnesine çıkmış, 3./9. asır âlimlerinden Kâsım er-Ressî ise bu grubun itikâdî esaslarını ortaya koymuştur. Kâsım er-Ressî'nin torunu "Hâdî İlelhak" Yahya b. Hüseyin ise Yemen Zeydiliğini kurarak imamet konusunun mezhebin esasları haline gelmesini sağlamıştır. Ümit'e göre, İmamî ve Zeydî fırkaları, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in nas ile tayin edildiğini kabul ederler. Daha sonraki imam konusunda ise Zeydîler bunların neslinden herhangi birinin ortaya çıkması durumunda imam olabileceğini savunurken, İmâmiyye bu görevin yalnızca Zeynelabidin'de olduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda Zeydîler ilk üç imamdan sonraki imamların masum olmadığını, hatta gerektiği durumlarda imamlıktan azledileceğini kabul etmektedir. Öte yandan genel olarak takiyeyi ve on ikinci gaib imam Mehdî ve rec'at inancını da kabul etmeyen Zeydîler mezkûr görüşler sebebiyle İmâmiyye'yi eleştirmektedir. Zeydîlerde var olan Mehdî inancı ise kıyamete yakın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelecek bir kişi esasına dayanmaktadır. İki ana görüş arasında imâmet ve onunla bağlantılı olarak sahâbeye yönelik yaklaşımları dışında ciddi farklılıklar görülmemektedir. Zira Zeydîler, İmâmiyye ve daha sonra kurulan Yemen Zeydiliğine göre, sahâbîlere büyük oranda olumlu bakmaktadır.

Şîa ve hadis rivayeti konusunu ele alan Doç. Dr. Bekir Kuzudişli ise yukarıda adı geçen fırkalardan ziyade şu anda hakim bulunan İsnâaşeriyeyenin hadis anlayışını Sünnî anlayışla mukayese ederek ele aldı. Konuşmasında, Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında üç konunun temel problem oluşturduğuna temas etti. Ona göre iki grup arasındaki en temel ihtilaf konusu hilafet meselesidir. Bir diğeri ise Kur'ân'ın tahrifi konusudur. Zira bazı Şîî fırkalar Kur'ân'dan, Hz. Ali'nin hilafet ve faziletine işaret eden bazı kısımların çıkarıldığını iddia etmekteydi. Paneliste göre bu husus da doğrudan imâmetle ilgilidir. Diğer bir ihtilaf konusu ise sahâbeye yaklaşımlarındaki farklılıktır. Şîa'ya göre sahâbe kendilerine Hz. Peygamber'den kesin emir geldiği halde vefatından sonra onun emrini dinlemeyerek Hz. Ali'nin hilafet hakkını elinden alan ve Hz. Ebû Bekir'e biat ederek zalim ve gasıp kimselerdir. Ehl-i sünnet ise Şîa'nın aksine- sahâbîlerin tamamının Hz. Peygamber'in emrine isyan etmelerini mümkün görmemektedir. Hz. Ebû Bekir'in kendisinden sonra Hz. Ömer'e uyulması vasiyetini itiraz etmeksizin kabul eden sahâbîlerin Hz. Peygamber'in vasiyetini topluca reddetmeleri makul bir davranış değildir.

Şîa, Hz. Ali'nin kendinden önceki halifeleri kabul etmesini, kızını Hz. Ömer ile evlendirmesini ve hatta çocuklarına Ebû Bekir ve Ömer isimlerini vermesini ise takiiye hamletmektedir. Kur'ân'ın tahrifi iddiası ise günümüz muasır Şîî âlimlerce büyük oranda reddedilmektedir. Dolayısıyla Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki en temel mesele hilafet/imamet meselesidir.

Kuzudişli'ye göre bir hadisin Hz. Peygamber'den sonra hadis kaynaklarına nasıl intikal ettiği meselesi de temel konulardan biri olup Şîîler metnin kaynağı olma bakımından Hz. Peygamber ile imamlar arasında bir fark görmemektedir. Bu durum Şîî literatürde de açıkça görülmektedir. Mesela temel kaynaklardan *Men lâ yahduruhu'l-fakîh* isimli eserdeki rivayetlerin % 75'i, beşinci ve altıncı imamlar Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilmekte olup Hz. Peygamber'den gelenlerin oranı ise yalnızca % 7'dir. İmamlardan nakledilen rivayetlerde ise onların bilgi kaynakları tartışılmış, dünyanın en âlimi olması gereken imamların bu bilgilerini yalnızca kendileri gibi imam olan babalarından şifâhen alabilecekleri ifade edilmiştir. Şîîler

sözlü rivayetler dışında Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yazdırdığı ve fikhî hadisleri içeren yaklaşık otuz beş metre uzunluğunda *Câmi'a* isimli bir metinden de bahsederler. Bunlar dışında ikisi de günümüze ulaşmayan Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Cebrail tarafından Hz. Fatıma'ya yazdırıldığı iddia edilen *Mushaf-ı Fâtıma*'dan ve ileride yaşanacak bazı bilgileri ihtiva ettiği belirtilen *Cifr* adlı bir kitaptan da imâmların bilgi kaynağı olarak bahsedilir.

Şîa, Ehl-i beyt kanalıyla gelen rivayetlerin, Hz. Peygamber'den nakledilen bütün bilgileri ihtiva ettiğini düşünmektedir. İmamlar masum olduğu için kendilerinden gelen bilgilerle Hz. Peygamber'den nakledilen hadisler arasında fark yoktur. Bunun için İmamlar "muhaddes" veya "müfehhem" olarak tavsif edilir. Bu vasıfları sayesinde yedi yaşındaki bir imam, herhangi birine ihtiyaç duymadan bilgi sahibi olabilmıştır. Buna bağlı olarak yeni olaylar da Allah'ın kendilerine ilham etmeleri sebebiyle çözüme kavuşturulabilmektedir. Yani masum, muhaddes ve her şeyi bilen bir imam Hz. Peygamber'e ait bilgileri nakletmektedir ki böyle bir bilginin güvenilirliği üst seviyededir. Şîi kaynaklarda Ca'fer es-Sâdık'tan sonra senedli hadis rivayeti başlamış, küçük yaştaki imamlar kendilerine nakledilen rivayetleri tashih eden bir konumda kabul edilmiştir. Şîa tarafından esas kabul edilen *Dört Yüz Asıl* bu şekilde oluşmuş, onlardan sonra diğer bazı kitaplar kaleme alınmış, daha sonra da bu eserlerden hareketle *Kütüb-i Erba'a* telif edilmiştir. Kuzudışlı'ye göre Şîa, Ehl-i sünnet'i "Siz, yanılması muhtemel kişilerden hadis naklediyorsunuz" diyerek eleştirirse de, Ca'fer es-Sâdık sonrasında bizzat tenkit ettikleri bu rivayet sistemini kullanmışlardır.

Şîi rical literatürü hakkında sunum yapan Muhammed Enes Topgül ise konuşmasını genel olarak "Şîa'nın rical literatürü", "literatürdeki kırılma noktaları" ve "Sünnî rical literatürüyle mukayese" başlıkları altında sürdürdü.

Topgül'e göre Şîa, erken dönemden itibaren rical eserlerine sahip olduğunu iddia etse de, bu iddia ihtiyatla karşılanmalıdır. Şîi hadis usûlünde râvide aranan şartlardan biri itikadının düzgün olmasıdır. Bu amaçla onlar Şîi ravilerin itikâdî durumlarına dikkat çeker, Sünnî raviler için cerh terimi ola-

rak “âmmî” terimini kullanırlar. Burada dikkat çeken nokta, onların diğer Şîi fırkalara mensup ravileri de cerh etmeleridir. Berkî'nin (ö. 274) eseri dikkate alındığında 3./9. asrın son yarısında imamların ricalinin bazı cerh-ta'dîl değerlendirmeleriyle birlikte tabaka esasına göre tasnif edildiği görülmektedir. 4./10. asrın başlarında ise bir ravinin rivayetleri üzerinden cerh-ta'dîle tâbi tutulduğu eserler dikkat çekmektedir. Şîi rical eserleri genellikle râvinin imamla ilişkisini merkezî bir konuma yerleştirmektedir. Yani eserde imamın bir ravi hakkındaki duası veya laneti onun cerh-ta'dîl durumunda belirleyici olmaktadır. Keşşî'nin *Ma'rife* isimli eseri, hocaları Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî ve Nasr b. es-Sabbah'ın telif ettiği *Ma'rifetü'n-nâkilîn* ismiyle de maruftur. Keşşî'nin eserindeki bilgilerin yarısından fazlası da bu hocalarından gelmektedir. Topgül, rivayetten hareketle ravi hakkında değerlendirme yapma düşüncesinin, diğer Şîi eserlerde görülmediğini ve muhtemelen Semerkand ve Keş şehirleri özelinde Horasan bölgesine mahsus bir ilmî faaliyet olduğunu belirtmektedir. Ricâl eserlerinde râvi sayısı bakımından ciddî farklılıklar söz konusudur. Mesela Berkî'nin eserinde 1690; ondan yaklaşık yetmiş yıl sonra Keşşî'de 522, Keşşî'den yetmiş-seksen sene sonra Tûsî'nin eserinde 6400 civarı raviye yer verilmektedir. 5./11. asır müelliflerinden Necâşî 1269; Tusî ise 888 eser sahibi Şîi müellife yer verir. Paneliste göre bu durum, isnâdlardaki ravilerin ricâl literatürüne eklenmesi sebebiyle artmıştır. Keşşî'nin eserindeki râvi sayısının azlığı ise eserin telif üslûbu ile ilgilidir. Sadece zayıf râvilerin bir araya getirildiği eserlerin ilk ve belki de tek örneği ise 5./11. asır âlimlerinden İbnü'l-Gadâîrî'ye aittir. İbn Tavus'un (ö. 673) *Hallü'l-işkâl*'i ise bütün Şîi rical literatürünü derlemeyi amaçlamış ise de günümüze ulaşmamıştır. Şîi ricâl kaynaklarındaki bir başka tasnif türü ise İbn Dâvud el-Hillî'nin (ö. 707) *Kitâb'r-ricâl*'de yaptığı gibi ravilerin güvenilir ve zayıf diye taksim edilmesi ile oluşmuştur.

Şîi rical kaynakları ile Sünnî literatürü mukayese eden Topgül'e göre erken dönem Sünnî eserlerinde genel bir metot birliği vardır. Mesela bir başlıkta; râvinin adı, künyesi, hakkındaki değerlendirmeler, bazı rivayetleri, vefatı gibi bilgiler yer alır. Şîi literatürde dikkat çeken tek ortak nokta ise

râvinin imam ile ilişkisidir. Eserler arasında ciddî metot farklılıkları dikkat çekmektedir. Sünnî literatürde senedlerdeki ittisâl-inkitâ önemlidir, Şîî kaynaklarda ise munkatı' rivayetler çoğunlukta olup râvilerin vefat tarihleri çoğu zaman zikredilmediği için iki râvinin görüşüp görüşmediklerini tespit etmek imkansız durumdadır. Aynı zamanda mechul râviler de Şîî ricâl literatürünün yarısını teşkil etmektedir. Şîî ricâl eserlerinde cerhler muhteva olarak yaklaşık %70-80 oranında itikâdî kaynaklıdır. Sünnî literatürde ise itikâdî sebeplerle cerh, çoğunlukla Cûzcânî'nin *Ahvalü'r-ricâl*'inde görülebilmektedir. Paneliste göre ortak râvi bakımından Sünnî ve Şîî literatür birbirinden tamamen ayrı konumdadır. Şîî bir eserde yer alan bir râvinin Sünnî literatürde tespit edilebilmesi neredeyse vaki değildir. Mesela, Neseffî'nin *el-Kand fî zikri ulemâi Semerkand* adlı eserinde hiçbir Şîî râvinin adının zikredilmemesi bu alandaki kırılmanın çok büyük olduğunu göstermektedir. Fıkıh usûlü veya rivayet kaynaklarında ise bu kadar kesin ayırım gözükmemektedir.

Topgül'e göre râvilere yönelik itikâdî içerikli tenkitler, diğer sebeplerle cerhlere göre daha eski tarihlidir. 3./9. asrın ikinci yarısından sonraki cerhler hadis ile ilgili olmaya başlamıştır.

Şîî literatürde râvilerin nisbeleri bazı bölgelerdeki Şîî yoğunluğunu vermektedir. Örneğin Keşşî'nin eserindeki nisbeler Şîî ilim tarihi açısından rihle yönünün Doğu İslâm Dünyasından Batı İslâm Dünyasına doğru olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde isnâdlardaki tahdîs lafızlarının 3./9. asrın ikinci yarısından itibaren daha sık gözlemlenmesi, kitaptan nakillerin varlığına delâlet etmektedir. Son dönem rical eserlerinden Mâmekânî'nin *Tenkîhu'l-makâl*'i 50, Tüsterî'nin *Kamusu'r-ricâl*'i 13 ve Hûî'nin *Mu'cemu ricâlî'l-hadîs*'i 23 ciltlik eserlerdir ve çok sayıda râvi ihtiva etmektedirler. Bunlar, vefat tarihi ve ittisâl-inkitâ problemleri bâki kalmak kaydıyla erken dönem literatürünü bir araya getirmeyi amaçlamışlardır.

Soru-cevap kısmı ile sona eren panel Türkiye hadis ilmi açısından yeterince tanınmayan Şia'nın oluşumu, fırkalara ayrılması, Ehl-i Sünnet'ten en çok ayrıldığı noktalar, hadis anlayışları ve isnadlarının Sünnî kaynaklardaki senedlerle benzerlik ve farklılık yönlerinin anlaşılması açısından çok faydalı

oldu. Ancak panelde ele alınan konular çok geniş olduğu için alana hakim olmayan dinleyiciler daha fazla ayrıntı bekledilerse de vakit darlığı sebebiyle bu mümkün olamadı. Bu eksikliğine rağmen salonun tamamen dolduğu panelde, başından sonuna kadar dinleyicilerin dikkatinin canlı olduğu görüldü.

Arş. Gör. Dr. Seyit Ali Güşen
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Ana Bilim Dalı

